

ADÉYEMÍ Roheemat Ọlábímpé

Department of Linguistics and Nigerian Languages, University of Ilorin, Ilorin, Nigeria.
adeyemi.ro@unilorin.edu.com, proudlyqueen@gmail.com

Àşamò

Ọkan lára ohun a wáyé wá še ni ètò ìgbéyàwó àti ọmọ bíbí jẹ nílẹ̀ Yorùbá. Ìdì sì niyí tí wọn fí máa n sọ pé “Ení wáyé tí ò bímọ wáyé asán”. Isẹ̀ yìí še àtúpalẹ̀ àşà ìgbéyàwó àti ìsòmólórúkọ bí a t ń sọ ẹ̀ láláfin Ọ̀yọ̀ láti ìgbà iwáşẹ̀ tí tí di òní. Àwọn àşà Yorùbá lókan-ò-jòkan ló ti n dohun ìgbàgbé látàrí àìní ànḡààní láti gán-án-ni bí a še n. še wọn látòdò àwọn àgbà. Èròngbà isẹ̀ yìí ni láti wá ojútúú sí isoro yìí níwónba ìgbà tó jẹ̀ pé ó sòro fún akẹ̀kọ̀ láti kù gíiri wọ inú ààfin Ọ̀yọ̀ fún isẹ̀ iwádíí. Ìdì gán-án sì rée tí a fí lo ọgbọ̀ isòtàn ‘ó-s.ọjú-ù-mi-koró láti le lo ìrírí ònkòwé yìí gẹ̀gẹ̀ bí Ayaba. Tíòrì sosiólójì lítirésọ̀ ni yóò ràn wá lówó dáadàa láti le še àtúpalẹ̀ ọ̀hún dójú àmì. Àbò iwádíí jẹ̀ ká rí ètò ìgbéyàwó àti ìsòmólórúkọ láláfin Ọ̀yọ̀ lónà tí ó yàtò sí ti gbogbogbò nílẹ̀ Yorùbá. Isẹ̀ yìí dá a lábàà kí á túnbo še àwárí àwón àşà àti isẹ̀ Yorùbá pàápàá nínú ààfin àwọn ọ̀ba kí á sì še àfiwéra rẹ̀ pẹ̀lú tòde òní ní rẹ̀tí àti tọ́jú àwón ohun wón-ọ̀n-ni kí ó má baà di ohun ìgbàgbé torí tí ọ̀mọ̀dẹ̀ ò bá bá itàn, o dáa kí ó bá àròbá tí še baba itàn.

Kókó ọ̀rọ̀; Ààfin, ìgbéyàwó, ìsòmólórúkọ, àşà, sosiólójì

1. Ifáàrà

Ní ilẹ̀ Yorùbá lápapò, ọ́jú ààbò èyàn ní wọn fí n wo ẹ̀dà tí ò bá lómọ̀ láyé. Wọn tiẹ̀ gbà pé, ẹnì ọ̀hún ò sí lára ẹ̀dà Ayé. Wọn á ní “Ọ́lómọ̀ ló layé, Elédùwà fún mi ní tẹ̀mì”. Ìgbàgbọ̀ wọn ní pé, ẹnì tí ò bímọ̀ láyé šeré wá lásán ní, ó dàbí ejò tó kojá lóri àpáta, tí ò nípa kankan rára. Ìdì sì niyí tí wọn fí bàbàrà àşà ìgbéyàwó torí pé, láí láya lówòdẹ̀, ó sòro fúnni láti lómọ̀ nílẹ̀.

Bí àşà Yorùbá še súyọ̀ nínú ètò ìgbéyàwó àti ìsòmólórúkọ ní ààfin Aláàfin Ọ̀yọ̀ àti bí àşà náà še yàtò sí tí agbègbè Yorùbá mǐràn ní a şáyé nínú isẹ̀ yìí. Gẹ̀gẹ̀ bí a še mò pé káriayé ni àşà jẹ̀, kò sì sí ilú, àwùjọ̀ tàbí orílẹ̀-èdè tí kò ní àşà tirẹ̀. Àwùjọ̀ kòòkan ló ní àşà tó so wọn pọ̀ gẹ̀gẹ̀ bí ọ̀mọ̀ iyá. Ọ̀un náà ló sì máa n se àfihàn ohun gbogbo to jẹ̀ mó ọ̀mọ̀niyàn àti ilàna ibáşepọ̀ gbogbo ní àwùjọ̀. Ìyàtò a sì má awà ní àarin àşà Yorùbá kan dé omíràn irú èyí tí à n sòrọ̀ rẹ̀ yìí.

Lára àşà tí Yorùbá ní, tí wọn sì pónlẹ̀ ní àşà ìgbéyàwó àti ìsòmólórúkọ nítorí àwọn idí tí a kà sòkè yìí àti kí a lè pa ọ̀fin Ọ́lórún mó nípa kí a máa bí sí i kí á sì máa pọ̀ sí i fún ànḡààní ara wa lóri ilẹ̀ alààyè.

2. Tíòrì Ìşàmúló

Kò sí bí ilú tàbí orílẹ̀ kan še wá tí kò ní ní àşà tiẹ̀ bẹ̀ ní àwọn àşà sì yàtò láti iran kan sí èkejì. Onírúurú oríkì làwọn onímọ̀ sì ti fún àşà pẹ̀lú. UNESCO (2002: 2) sọ nípa àşà pé;

The set of distinctive spiritual, material, intellectual and emotional features of a society or a social group, encompassing, in addition to art and literature, lifestyles, ways of living together, value systems, traditions and beliefs.

Àkọ́jọ̀ àbúdá tí ó jẹ̀ mó ẹ̀sìn, isẹ̀, ọ̀pọ̀lọ̀ àti imọ̀lára àwọn àwùjọ̀ kan tàbí egbé kan tí ó ní, yàtò sí lítirésọ̀ àti isẹ̀, ìgbéayé, ọ̀nà ibáraenìgbépo, isẹ̀dálẹ̀ àti ìgbàgbọ̀ àwùjọ̀ ọ̀hún nínú.

Ohùn tí ó n sọ̀ fún wá níbí ní pé, àşà jẹ̀ gbogbo ohùn tí a lè tọ́ka sí gẹ̀gẹ̀ bí isẹ̀, ibágbépo ẹ̀dà, ìgbàgbọ̀, ẹ̀sìn àwọn àwùjọ̀ tí à n şàyèwò wọn lówó. Nígbà tí Ìşòlá (2010) n şàgbékalẹ̀ èrò tirẹ̀ lóri àşà, ó ní;

Culture is God's own way of organizing His people all over the world in cohesive groups, each with its own peculiar skills and knowledge. God knows the minutest aspect of every culture.....culture it is that makes a man. As a matter of fact, if your culture has not socialized you into the acceptable standards of accountability, and so on, there will be no foundation on which any religion can build. In this regard, being born again really means going back to your God-given culture to learn how to be a good person.

Àṣà ni Ọlọ́n fì to àwọn èyàn RẸ káàkiri àgbáyé sí onírúúrú ijọ pèlú àbùdá àdání ọ̀tọ̀ọ̀tọ̀. Ọlọ́n mọ èyí tó kéré jù nínú àṣà....àṣà yìi náà ni a lè pè léyàn. Bẹ̀ẹ̀ sì ní, bí àṣà ò bá tí lè kọ ní ní iwà ọ̀tọ̀, kò sí ibi tí èsìn fẹ́ dúró lẹ́. Bí èyí bá rí bẹ̀ẹ̀, ẹni yó wù tí ó bá fẹ́ di àtúnbi yòò padà lọ kọ nípa àṣà rẹ́ láti di ẹni rere ní. (Iṣòlá, 2010:29)

Ohùn tí Ìṣòlá ń sọ ní pé, Ọlọ́n mò nípa àṣà lẹ́kàn-ò-jẹkàn, orí àṣà ló sì gbé èsìn lẹ́ lórí tó bẹ̀ẹ̀ tí ó fí jẹ́ pé , kẹ̀yàn ó tó lẹ́ sọ poun mó kangá àfí kónítòhún sàtúnṣe àṣà rẹ́ kí ó sì fí gbé iwà ọ̀tọ̀ àti ọ̀mọ́lúàbí wò, láì ṣe bẹ̀ẹ̀, ọ̀fẹ̀gè lásán ní èsìn tí ó ń pariwo kiri.

Taalunie (2014) sọ lédèe Gẹ̀ẹ̀si bakan-náá pé;

Culture can be viewed as the customs, arts and social interactions of a particular nation, people or people or other social group. It can also be defined as an appreciation of the arts and human intellectual achievement.

A lè rí àṣà gẹ̀gẹ́ bí iṣe, iṣe ọ̀nà àti ibágbépò èyà, ènìyàn tàbí egbé kan. A tún lè pè é ní àmúyẹ iṣe ọ̀nà àti itèsíwájú imò ènìyàn.

Ohun tí ó jẹ àwọn agbàterù tíòrì yìi lógún ni ṣíṣe àfihàn irú àwọn àṣà tó súyọ nínú iṣe ọ̀nà aláwòmò lítírésọ nítorí pé kò sí bí a ṣe lè yowó àṣà kúrò nínú lítírésọ. Ẹni tí yòò wá ṣe irúfẹ́ iṣe lítírésọ bí irú èyí tí à ń sọrò rẹ́ yìi gbodò le ṣe àwàrí àwọn àṣà ibílẹ́ tó ti forí mù bíi àṣà ìgbéyàwó àti isomolórúkọ tí inú ààfin Aláàfin Ọ̀yọ́ yìi, tí ó ti forí mù kí á sì ṣe àfihàn wọn lónà tí yòò fí gbé àṣà adúláwọ́ lárúgẹ́.

3. Ètò Ìgbéyàwó àti Ìsọmólórúkọ l'áàfin Ọ̀yọ́

Ìlànà ìgbéyàwó fún Aláàfin Ọ̀yọ́ yàtò díẹ̀ sí ti ilẹ̀ Yorùbá káàkiri. Ìyàtò kékeré tí ó wà níbẹ̀ ní pé, gẹ̀gẹ́ bí ó ṣe ṣe pàtàkì fún ọ̀dọ̀kùnrin tí ó ń wáyá láyẹ̀ àtijọ́ kòdà, ayé isinrí láti fojú sóde wá obìnrin tí ó bá wù ú kò rí bẹ̀ẹ̀ fún àwọn Ọ̀ba pàápàá jùlọ́ Aláàfin Ọ̀yọ́. Dípò bẹ̀ẹ̀ ń ṣe ni àwọn ọ̀mọ ọ̀ba lókùnrin, lóbìnrin, Ìjòyè tàbí àwọn ẹ̀rú ọ̀ba máa ń mú iyawo wá fún Aláàfin. Sùgbọ́n, ìgbà miiran wà tí ó ṣe pé, fúnra kábíyèsí ni yòò rí ẹni tí ó wù ú tí ó fẹ́ fí ọ̀yá. Bí èyí bá wá rí bẹ̀ẹ̀, ó níláti fí tó àwọn ọ̀mọ baba rẹ́ lókùnrin lóbìnrin létí lẹ́pò ìgbà kí wọn sì bá a sètò obìnrin bẹ̀ẹ̀.

Lẹ́yìn tí wọn bá ti bá obìnrin ọ̀hún sọrò tí ó sì ti gbà tán (kíi ṣe dandan o). Ojúṣe àwọn ọ̀mọ ọ̀ba wònyí ní láti lọ y'ọ̀jú ń'ílẹ̀ ànà kí wọn lọ rí àwọn ẹbí wọn pé, àwọn fẹ́ kí ọ̀mọbìnrin náà di aya ọ̀ba. Ó ṣe é ṣe tí àwọn ẹbí iyàwó bá ti gbọ́ tán tí àwọn ọ̀mọ ọ̀ba sì ti pèsè ohun gbogbo tí ilẹ̀ iyàwó fẹ́ gẹ̀gẹ́ bí ohun idána kí wọn wá ṣe ìgbéyàwó fún ọ̀mọbìnrin náà. Ohun tí àwọn ọ̀mọ ọ̀ba máa ń ṣe ni pé, wọn á yan ọ̀kan nínú àwọn ọ̀mọ ọ̀ba 'kùnrin láti dípò Aláàfin ní ilẹ̀ ànà wọn. Ọ̀mọ ọ̀ba kùnrin yìi ni yòò ṣe ọ̀kọ iyàwó lojọ náà lohùn-ún, òun sì ni wọn níláti fa iyàwó tuntun fún nílẹ̀ ànà. (Adeyemi, 2012; 88)

Lẹ́yìn tí iyàwó bá ti délé, Aláàfin yòò fà á fún ọ̀kan lára àwọn iyá àgbà (Ayaba àgbà) láàfin. Ayaba àgbà yìi lè jẹ ọ̀kan lára àwọn iyàwó Aláàfin ijẹ́ta, ànà tàbí tòní. Yàrá kan nínú ilẹ̀ Ayaba yìi (ilẹ̀ ọ̀tọ̀ọ̀tọ̀ ni àwọn Ayaba máa ń gbé ní inú ààfin) ni wọn yòò fí iyàwó tuntun yìi sí, iyá rẹ́ yìi sì ni yòò jẹ agbẹ̀nuso fún un lojọ́ Aláàfin. Òun ni yòò máa bèèrè ohun tí ó bá ń fẹ́ àti

ohun tí ó bá kàn lórò rẹ̀, òun yìí kan-nàà ni ìyàwó yóò máa kọ àṣà àti ìsẹ̀ṣe inú ààfin lódò rẹ̀ bèè ni yóò máa fi ẹ̀hónú rẹ̀ hàn sí i tí ó bá rí ohun tí ó bà á nínú jẹ̀ nìbikíbi.

Ibi tí Ayaba kékeré yóò wà nìyí títí ó fi ma lóyún tí yóò sì bímọ́ fún Aláàfin. Ìbọn ni àwọn Ẹ̀ṣọ Aláàfin yóò máa yìn tí Ayaba bá bímọ́, èyí ni yóò jẹ́ kí àwọn ará ilú mò pé, kábíyèsì tí bímọ́ tuntun láàfin. Lára orin tí àwọn ará ilú àti àwọn onílù máa ń kọ̀ nìbẹ̀ nìyí:

Láyíwọ́lá ọmọ tuntun lónìí o

Ọmọ tuntun

Enìkan ì ọmọ tuntun kó má yò

Ọmọ tuntun.

Kété tí Ayaba kékeré bá ti bímọ́ tán ni olórì àgbà (ó lè ṣàl jẹ́ ìyá Ayaba) yóò ti ṣètò omi gbígbóná, kàinkàin, ọṣẹ́ dúdú, osùn àti àwọn nńkan ọmọ mǐràn jọ tí wọn yóò sì gbé ọmọ tuntun yìí lẹ́ sí káà rẹ̀. Gbogbo àwọn olórì pátá ni ó gbòdò péjú pèsè sí ibi tí wọn ti fẹ́ wẹ́ ọmọ yìí. Àwọn olórì kéékèkè ni yóò máa nawọ́ mú ohun tí ìyá àgbà bá ń fẹ́ nínú ẹ̀rù ọmọ́ tí ó wà nílẹ́ fún un.

Lẹ́hìn tí wọn bá wẹ́ ọmọ́ tán ni wọn yóò kun osùn fún un. Ìdí nìyí tí wọn fí máa ń kí àwọn ọmọ Aláàfin Ọ̀yọ ní “Ọmọ́ osùn, ọmọ́ ọṣẹ́”. Ohun tí ó tún ṣe pàtàkì tí a nílátì kiyesi ni pé, bí wọn ṣe wẹ́ ọmọ́ yìí lojọ àkọkọ nàà ni wọn ṣe máa wẹ́ ẹ́ títí di ojọ kejo, gbogbo Ayaba ló gbòdò wà nìbẹ̀. Ìdájí bí aago mǎrùn-ún ni wọn ń wẹ́ ọmọ́ ní ààrò tí wọn sì ma ń wẹ́ ti ìròlẹ́ ni agogo mẹfà. “Ìyá Ayaba” tuntun ló máa tojú rẹ̀ ní tiẹ́ láti wẹ́ fún un àti láti fún un lóúnjẹ. Tí ó bá sì ti di ààrò ojọ ìṣomólórúkọ àwọn Ayaba yóò nawọ́ ọmọ́ tuntun fún ìyá yìí láti tẹ́ síwájú nípa ìtojú rẹ̀. Àwọn ti parí ojúṣe wọn fún ọmọ́ tuntun nìyẹn geṣe bí Ayaba. (Adeyemi 2002: 145).

Òde ààrò ní ìta Aláàfin ni wọn ti máa ń ṣomólórúkọ. Lẹ́yìn tí wọn bá ti parí èyí tán (Ní ìlànà mùsùlùmí) ni ó wá ku orò ilé ṣíṣe fún Ayaba àti ọmọ́ tuntun èyí tí yóò waye ní ilé àwọn ìwẹ̀fà Aláàfin Ọ̀yọ bí i ilé ọ̀tún ẹ̀fà, ọ̀nà ẹ̀fà tàbí ọ̀sì ẹ̀fà. Tí wọn bá ti bímọ́ tán láàfin Ọ̀yọ ni wọn yóò ti wádíí ibi tí wọn á ti ṣe orò fún ọmọ́ tuntun. Tí ó bá ṣe pé, ilé ọ̀nà ẹ̀fà ni wọn ti ṣe orò fún ọmọ́ tí wọn bí kẹ̀hìn láàfin a jẹ́ pé, yálá ilé ọ̀tún ẹ̀fà tàbí ọ̀sì ẹ̀fà ni ó kàn nìyẹn. Èyí yòówù ilé tí ó bá kàn ni ọmọ́ yìí láàfààní láti ní yàrà nìbẹ̀ nígbà tí ó bá dàgbà. Ó sì lẹ̀tọ́ láti mú nínú ilé ìwẹ̀fà ọ̀hún nìbikíbi tí ó bá fẹ́ láti kọ́ ilé sí nígbà tí ó bá dàgbà (bí ó bá wù ú ni o, kì í ṣe dandan fún un). Sùgbọ́n, ara ẹ̀to rẹ̀ ni torí pé, ọmọ́ ilé ọ̀hún ni a ó ka òun nàà sí.

Tí ó bá ti di àsìkò Orò yìí ni àwọn onílù àti àwọn ilú yóò ti pé wámú sí ìta ààfin tí wọn yóò sì ma lu ilú tẹ̀lẹ́ àwọn Ayaba títí wọn fi ma dé ibi ilé orò. Ìyá ọmọ́ tuntun yìí le wọ́ ọkọ́ lẹ́ sí ibi orò sùgbọ́n ẹ̀ṣẹ̀ ni gbogbo àwọn Ayaba tókù yóò rin tìlù-tìfọ́n. Ní inú ilé orò, àwọn Ayaba pẹ̀lú àwọn ìwẹ̀fà mètẹ̀tẹ̀ta tí a ti mẹnubà yìí ni ó lẹ̀tọ́ láti wọ́ inú ilé pẹ̀lú ọmọ́ tuntun. Iwájú ìta gbangba ni àwọn tókù pẹ̀lú ilú máa dúró sí. Lẹ́hìn tí àwọn ìwẹ̀fà yìí bá ti kí àwọn Ayaba tán pẹ̀lú ọmọ́ tuntun, wọn yóò gbé àwọn ohun èlò orò ìṣomólórúkọ jáde síwájú àwọn Ayaba. Lára ohun èlò yìí ni omi tútù, iyò, epo, ataare, orógbó, ẹ̀kọ́ àti ọ̀bẹ́ ẹ̀gúsí, àmàlà àti gbẹ̀gìrì, obì, àkùkọ́ adìe àti bèè bèè lẹ́.

Orò ọmọ́ tuntun ni àwọn Ayaba ní láti kọ́kọ́ ṣe. Nínú èyí, wọn a mú ẹ̀lẹ́ obì méjì tàbí méréin, wọn á la orógbó nàà sí méjì, èyí ni wọn á fi bèèrè “ọ̀ba tó ya” ọmọ́ tuntun yìí. Èyí ni ẹ̀ṣẹ́ ọ̀ba tí ọmọ́ nàà gbà wáyé. Ó ṣe é ṣe kí èyí jẹ́ Aláàfin Sàngó, Àtìbà, Adélù àti bèè bèè lẹ́. Gbàrà tí wọn bá ti mọ́ èyí ni wọn á bèrẹ́ sí ní ki oriki ọ̀ba nàà fún ọmọ́ yìí, òun ni wọn sì máa lò fún ọmọ́ nàà títí ó fi máa dàgbà-dògbó. Ohun ìyàlẹ̀nu ni pé, tí ọmọ́ yìí bá ń sunkún tí a kò sì mọ́ ohun tí ó ń pa á lẹ̀kún tàbí tí ó bá ń ṣààrẹ́, oriki ọ̀ba tó yàá yìí ni wọn á máa kí fún un, ẹ̀ṣẹ́kẹ̀ṣẹ́ ni yóò sì dákẹ́ ẹ̀kún ọ̀hún!

Lèhìn tí wọn bá ti mọ ọba tó ya ọmọ tuntun tán, wọn á gé obi àti orógbó yìí kéékèké fún àwọn Ayaba jẹ, wọn á fi kan ọmọ tuntun lenu, wọn á sì fún iyá rẹ. Ìyókù ni wọn á tójú fún Aláàfin tí wọn bá délé àti àwọn ìjòyè. Gbogbo ọúnjẹ tí ó wà nílẹ̀ ni wọn á ẹ̀ báyìí sí, tí wọn á sì máa fi bọ ẹnu iyá ọmọ pé, kí ọmọ máa gbà á nínú ọmú àyààfi omi tútù lásán tí ọmọ lè mu ni wọn á kán sí ẹnu rẹ. Lèhìn èyí, wọn á ra àkùkọ adìyẹ yìí lórùn, wọn á fi ju ara ọmọ yìí àti iyá rẹ, wọn á sàdúra sí i kí wọn tó pa á. Èjẹ adìyẹ yìí ni wọn á kán sí ẹsẹ àtàmpàkò iyá ọmọ yìí, wọn á sì kán-an sí ọmọ nàà ní iwájú orí kí wọn tó gbé ìyókù síta. Tí wọn bá ti ẹ̀ èyí, orò ọmọ ti parí, ó wá ku ti iyá.

Àwòrán ibi tí wọn ti n nu iyá ọmọ ní ọúnjẹ orò ìsọmólórúkọ

Ní inú ilé tí wọn ti n ẹ̀ orò yìí, wọn níláti pèsè yàrá kan sílẹ̀ fún iyá ọmọ, nínú yàrá yìí ni Ayaba yóò wò lẹ̀ pẹ̀lú àwọn ọlórí kékeré egbé rẹ̀ sùgbón tí wọn jẹ̀ iyáálẹ̀ rẹ̀, wọn á bọ̀ aṣọ̀ tí ó wò tẹ̀lẹ̀ pẹ̀lú gbogbo ẹ̀sọ̀ ara rẹ̀, wọn á kó aṣọ̀ orò fún un (èyí ni aṣọ̀ òfí tí ó jẹ̀ àlààrí). Aṣọ̀ yìí ni yóò ró mọ̀ àyà, yóò wé e ní gèlẹ̀, yóò sì fi ọ̀kan gbàjá.

Tí iyá ọmọ bá ti bọ̀ sódò àwọn ọlórí àgbà padà, wọn á mú u lẹ̀ sí gbàgèdè ìta níbi tí àwọn ilú tí n retí rẹ̀. Ibí yìí ni yóò ti máa yíráá bí ẹ̀ni tí ó n kí Aláàfin, gbogbo ilú ni yóò máa ẹ̀ “kábíyèsí” tí àwọn Ayaba tí ó tẹ̀lẹ̀ yóò sì máa yín in ní èèkáná lẹ̀tùn-ún àti lósi. Ayaba yìí ma dide lẹ̀ sí inú ilé tí ó ti jáde tẹ̀lẹ̀, á tún padà wá yíráá bí ó ti ẹ̀ lákòkòkọ̀ títí di ìgbà tí omi yóò fi bọ̀ ní ojú rẹ̀. Bí wọn ẹ̀ n yín in léèkáná yìí ni àwọn àgbàlagbà yóò ma kí ọmọ rẹ̀ tuntun àti àwọn Aláàfin yóòkù, èyí ni ó gbòdò mú orí rẹ̀ wú kí ó sì tètè lami lójú.

Awòrán yìí n ẓàfihàn ibi tí wọn ti n ẓorò ìjāniléèkáná fún iyá ọmọ

Ohun àkíyèsí ni pé, ó dìgbà tí Ayaba yíi bá sunkún kí àwọn tókù yíi tó fi í sílẹ̀. Ìgbàgbò wọn ni pé, bí ó bá ẹ̀ tètè sunkún sí ni ọ̀mọ tuntun yíi ẹ̀ ma láàánú rẹ̀ sí. Nígbà tí ó bá tí rí omi lójú tán, wọn á fi í sílẹ̀, wọn á wá máa dá orin lẹ́kàn-ò-jẹ́kàn fún un pé, ó ti yege, ìgbà yíi ni òun náà yóò tó le jọ, tí ó sì máa rẹ̀rìn-ín.

Lẹ́hìn náà, ìyá ọ̀mọ yóò wọlé lọ pààrọ̀ aṣọ̀ rẹ̀ padà sí ti tẹ̀lẹ̀ pẹ̀lú ọ̀ṣọ̀ nílá lára. Bí ó bá tí jáde pẹ̀lú àwọn Ayaba tókù ni ilù yóò sọ tẹ̀lẹ̀ wọn tí gbogbo ilù yóò sì báwọn jọ dé ààfin pẹ̀lú ijó àti àyọ̀.

È má torí ẹ̀bọ̀ dágún lóró o (ẹ̀ẹ̀meji)

È má torí gẹ̀gẹ̀

È má fa gẹ̀gẹ̀ ya

È ò le torí a gbéyàwó,

kẹ̀ẹ̀ wá lọ nàwá lórùkà

È má torí ẹ̀bọ̀ dágún lóró.

Bí wọn bá tí gbé ijó àti ilù dé ọ̀de ààrọ̀ padà ni Aláàfin tí ó ti múra dèwọn ti máa jáde pàdé wọn pẹ̀lú ijó gidi. Ìyá ọ̀mọ tuntun ni Aláàfin yóò kókó nàwó fún pẹ̀lú àwọn ẹ̀bí rẹ̀ kí ó tóo kan àwọn olórí tókù pátá. Owó tí ìyá ọ̀mọ bá pa yíi ni wọn máa tójú fún ọ̀mọ̀ rẹ̀ kí ó bá nígbà tí ó bá dàgbà. Nínú ijó àti àríyá yíi ni wọn máa wá títí di alẹ̀ tàbí òru ọ̀jó kejì.

Àwòrán ijó lẹ́yìn orò isọ̀mọ̀lórúkọ

Kí ó tóo di pé ọ̀mọ pé ogójì ọ̀jó lópò ìgbà ni wọn yóò ẹ̀ ètò ilà kíkọ̀ fún un. Ojú ni wọn máa ń kọ̀là àbàjà sí fọ̀mọ̀ ọ̀ba láyẹ̀ àtíjọ̀ sùgbọ̀n ní bá'yí, dípò kí wọn kọ̀ ilà ọ̀jú fún ọ̀mọ̀, ikùn ni wọn á kọ̀ ọ̀ sí. Bí àpẹ̀rẹ̀, tí orúkọ ọ̀mọ̀ bá ń jẹ̀ Adéwùmí Latifat, bí wọn á ẹ̀ kọ̀ ọ̀ nìyí:

LATIFAT

ADÉWÙMÍ

ADÉYẸMÍ III

ALÁÀFIN Ọ̀YỌ̀

Àwòrán yìí n sàfihàn ara fínfin àti ilà kíkọ fún ọmọọba

Ìlẹ̀ méréni bá yíí nì wọ̀n yóò pín orúkọ yíí sí gégé bí àmì idánimọ́ tí ó sì ya ọmọọba sọtò sí ẹ̀lòmíràn.

Ìdájí kùtù nì Olóòlẹ̀ yóò tí dé sí ọ̀dọ̀ Ayaba àgbà. Orí ọ̀pọ̀n (isúsẹ̀) tí a fí n wẹ ọmọ ẹ̀yí tí wọ̀n tí tẹ̀ aṣọ sí nì wọ̀n yóò gbé ọmọ sí nì ìhòhò tí wọ̀n á sì máa kọ ilà sí i lára. Àwọ̀n Ayaba tí ó bá lókàn yóò mú ọmọ yíí (lórí ọ̀pọ̀n) nì apá méjèjè àti ẹ̀sẹ̀ méjèjè tí àwọ̀n tókù yóò sì máa pe oriki àwọ̀n Aláàfin pàápàá jùlọ ọba tí ó ya ọmọ nàà.

Tí Olóòlẹ̀ bá tí kọ tí inú tán bá yíí nì ó máa kọ tí ara rẹ̀. Ilà ara yíí jẹ dandan fún àwọ̀n ọmọọba Ọ̀yọ́ torí òun nìkan nì wọ̀n fí n dá wọ̀n mò. Àwọ̀n ìdílẹ̀ mǐràn yàtò sí tí ọba máa n kọ̀lẹ̀ àbàjà lóyọ̀, wọ̀n a sì ma kọ̀lẹ̀ inú lóríṣíṣí sùgbọ̀n kò sí ibi tí wọ̀n tí n kọ ilà ara tí à n pè nì “Èyọ̀” (ilà mètaméta) nì gbogbo oríkẹ̀ ara bí kò ẹ̀ àwọ̀n ọmọọba. Ìdì nìyí tí wọ̀n fí máa n kì àwọ̀n ọmọ Aláàfin Ọ̀yọ́ nì “Ọmọ Akẹ̀yọ̀”.

Àkíyèsí tí a rí nì pé, ọmọba tí ó bá kọ àbàjà sẹ̀ẹ̀kẹ̀ kì í kọ ilà sí inú sùgbọ̀n ó di dandan kì ó kọ ẹ̀yọ̀ s’ara bẹ̀e nì ẹ̀yí tí ó bá tí kọ̀lẹ̀ inú kò tún nì kọ tí ẹ̀rẹ̀kẹ̀ mó àfi ẹ̀yọ̀. Nígbà tí Olóòlẹ̀ bá parí gbogbo ẹ̀yí tán nì ó máa wá fí ẹ̀édu tí a tí lẹ̀ kúná kalẹ̀ gbo gbogbo ojú abẹ̀ yíí tí wọ̀n ma wá sẹ̀sẹ̀ fí omi tútù sà̀n àn nù.

Lẹ̀hìn ẹ̀yí nì wọ̀n máa fí àdì tí a tí pò pò mó kànnáfùrú ra ojú ogbé ọ̀hún. Ìyẹ̀ adìe nì wọ̀n máa fí kán epo yíí sọmọ lára títí ó fí máa jinná nì nýkan bí ojọ kẹ̀fà sí ìkẹjọ.

4. Ìkádíí àti Ìmọ̀ràn fún Ọ̀jọ̀ Iwájú

Ní ikádíí, ètò bí à á tíí gbéyàwó àti isomolórúko nì a tí sàlàyé rẹ̀ lẹ̀kùń-ún réré nínú isé yíí, a ó sì ríi pé, láì nìí f’epo bo’yò nínú, ètò ọ̀hún yàtò sí ilàna ètò mǐràn nì ilẹ̀ yorùbá àti ilẹ̀ káàárò oò jìire lápapo Látàrí isẹ̀ àti àsà tí ó kún fófó ẹ̀yí tí ó n fí kún imò àti imò ìjìnlẹ̀ èrò yorùbá pé "A jí se bí ọ̀yọ̀ láàrí, ọ̀yọ̀ kǐi se bíi enì kóòkan Síbẹ̀, a tún nígbàgbó nínú òrò àgbà tí ó n -ìbí ò ju ìbí, bí a tí bí erú nì a bí Omo. Isẹ̀ yíí dá a lábàá kì àwọ̀n akẹ̀kọ̀ tẹ̀pẹ̀lẹ̀ mó isẹ̀ iwádíí tí ó jẹ̀ mó irú ẹ̀yí kì àwọ̀n àṣà báwọ̀nyíí má baà parẹ̀ pátá.

Àkójòpò Orúkọ Ìwé

- Abimbólá, W. (1975). *Sixteen Great Poems of Ifá*. Ìbàdàn: UNESCO.
- Adéoyè, C. L. (1982). *Orúkọ Yorùbá*. Ìbàdàn: Oxford University Press, Nigeria.
- Adeoye, C. L. (1979). *Àṣà àti Ìṣe Yorùbá*. Ìbàdàn: Oxford University Press.
- Adéyemí, O. (2006). *Tìṣà Lítirésọ ní Èdè Yorùbá*. Ìjèbú-Òde: Shebiotimo Publications.
- Adéyemí, R. O. (2009). “*Ìwádii ìjìnlẹ̀ lóri oríkì orílẹ̀ Àwọn Aláàfin Ọ̀yó (1838-2008)*” M.A Thesis, Department of Linguistics and Nigerian Languages, University of Ilorin.
- Àjàyí, B. (1989). “Yorùbá Palace Entertainment Crew: The Aláàfin Palace Example”. *Nigeria Magazine*, Vol. 57, Nos. 3 & 4, pp. 60 – 67.
- Àjàyí, W. B. (1984). “*Oríkì orílẹ̀ àwọn Ọ̀ba Aládé ní Àríwá Èkìtì Ìpínlẹ̀ Ọ̀yó*”. M.A. Project, University of Ilé-Ife, Ilé-Ife.
- Akínyemí, A. (1990). “*Ìlò oríkì lárùnjò ilú Ọ̀yó*”. Ph.D Thesis, University of Ilé-Ife, Ilé-Ife.
- Àtandá, J. A. (1973). *The New Ọ̀yó Empire*. Ìbàdàn: Longman Limited.
- Atanda, J. A. (1980). *An Introduction to Yorùbá History*. Ìbàdàn: Ìbàdàn University Press.
- Atiládé, E. A. (1963). *Ìwé Oríkì àwọn Orílẹ̀ Yorùbá*. Lagos: Atilade Press Nigeria Limited.
- Awótáyò, A. (1987). “*Ewì àtẹ̀nudẹ̀nu láàárín àwọn Ọ̀gbómọ̀ṣọ̀*”. M.A. project, University of Ilé-Ife, Ilé-Ife.
- Ayòrindé, J. O. (1973). “*Oríkì 'nínú Sources of Yorùbá History* (ed) Biobaku.
- Babalólá, A. (1967). *Àwọn Oríkì Orílẹ̀*. Collins: Glasgow.
- Babalólá, A. àti Àlàbá, O. (2003). *A Dictionary of Yorùbá Personal names*. Lagos: West African Book Publishers.
- Barber, K. (1979). “*Oríkì in Òkukù Town: Relationship between Verbal and Social Structures*”. Ph.D Thesis, University of Ilé-Ife, Ilé-Ife.
- Beier, U. àti Gbàdàmọ̀sí, B. (1959). *Yorùbá Poetry*. Ìbàdàn: Government Press.
- Bíòbákú, S. (1973). *Sources of Yorùbá History*. Oxford: Clarendon Press.
- Oyediran, R. O. (2002). “*Ipa ipò àti ojúṣe Ọ̀ba ní ilẹ̀ Yorùbá; Aláàfin Ọ̀yó gégé bí àpẹ̀rẹ̀*” B.A project, University of Ilorin.